

Пуковник СТЕПАН КЕРЕЧИН

ИСКУСТВА ИЗ ОДБРАНЕ МАЛИХ ДРЖАВА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Немачка је у току Другог светског рата поробила скоро све мале државе у Европи применом стратегије тзв. муњевитог рата, тј. брзим и изненадним дејствима и уз обимну употребу савремених техничких средстава у циљу уништења непријатељске живе силе и брзог поселања нападнуте државе у целини, или њених најважнијих покрајина.

Пошто је најпре ликвидирала Аустрију и Чехословачку, Немачка је 1 септембра 1939 године напала Пољску, а већ 17 септембра исте године, уласком Црвене армије у Пољску, било је завршено поробљивање читаве Пољске. На тај начин та држава од тридесет милиона становника била је у року од петнаест дана разбијена и подељена између Немачке и Совјетског Савеза.

Како се могло десити да једна држава таквих размера и с толиким бројем становника буде уништена у тако, до данас, незапамћеном кратком времену?

Тако брзи пад Пољске има више узрока. Пре свега, она је 1939 године била неспремна и политички и војнички за вођење рата који јој је био наметнут. Њена политичка неспремност огледала се у томе што на својим границама или ближем суседству није имала савезника, јер су Енглеска и Француска просторно биле јако удаљене, тако да јој ни евентуална помоћ није могла да стигне на време. Затим, у земљи је било преко два милиона Немаца, тј. Хитлерова „пета колона“, док је сама власт била у рукама капиталиста. Индустијалци и велепоседници израбљивали су пољског радника и сељака. Носиоци режима били су припадници тзв. „пуковничке лиге“¹⁾. Но, и поред тога, пољски народ пружио је снажан отпор Немцима.

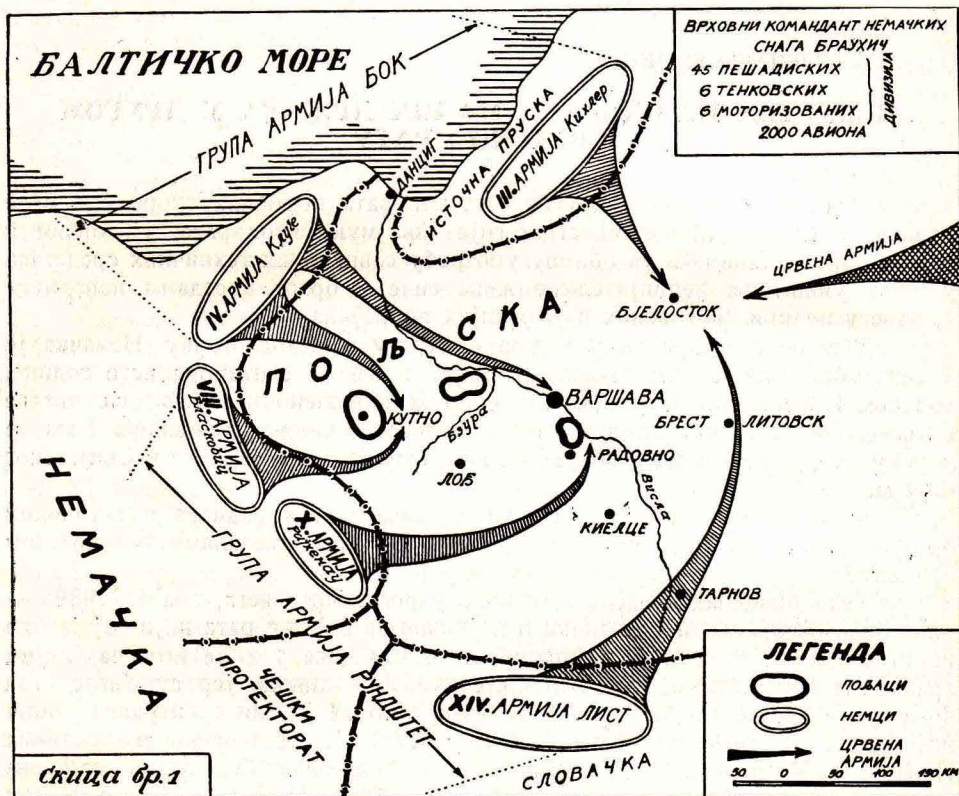
Војничка ситуација била је такорећи безнадежна, јер је Пољска била прикљештена између две војнички најјаче силе на свету. Са Немачком је била у спору због Данцига и Коридора, а, поред традиционалне мржње између пољског и руског народа, пораз Тухачевског 1922 године имао је негативног утицаја на односе између Москве и Варшаве.

Бројни однос снага према Немачкој био је неповољан, тј. 1:3, потенциран обухватном основицом са завршним краковима у Источној Прусској

¹⁾ Легионари Првог светског рата који су припадали редовима пољске буржоазије.

и Словачкој, а такав бројни однос дозвољавао је борбу са Немачком с изгледом на коначни успех само у савезу са Француском и Енглеском.

Хитлер је још за време мира око западних граница Пољске сконцентрисао 5 армија (6 тенковских, 6 моторизованих и 33 пешадиске дивизије), а за њихову подршку било је предвиђено 2.000 авиона (1.000 бомбардера и 1.000 ловаца).

Према овој снази Пољска је могла да концентрише 30 пешадиских и 10 резервних дивизија, 22 коњичке бригаде и око 500 авиона. У то време Пољска није имала самосталних тенковских јединица, пошто су оне, по угледу на Француску, биле придате пешадиским јединицама. Укупна јачина пољске војске рачунала се на око 1,800.000 војника.

После мобилизације требало је концентрисати пољску војску на просторији западно од реке Висле са истуреним армијама на државној граници и јаком резервом у захвату Варшаве, са задатком да заштити угљени базен Шлеске и индустриске базене Киелца, Тарнова и Лођа. На тај начин пољска војска била је подметнута удару немачке оружане силе, која је са своје обу-

хватне основице имала могућност да изведе широки стратешки обухват са циљем потпуног окружења и уништења пољске војске.

1 септембра 1939 године отпочео је немачки изненадни напад који се карактерише терористичким дејством из ваздуха, продором тенковских дивизија преко границе и дејством „пете колоне“ у самој Пољској.

Пољска војска, која је у том времену била тек у току опште мобилизације и концентрације, прегажена је и уништена за неколико дана. У самом почетку рата уништена је њена авијација на аеродромима, железничке станице и мостови били су порушени, а саобраћајна мрежа, као и саобраћајна средства, стављени ван употребе. Мобилизациска места и војна слагишта нападала је немачка авијација из ваздуха, а „пета колона“ са земље. Немачке тенковске јединице, и поред снажног отпора пољских трупа, брзо су се пробијале према линији Брест Литовск — Бјелосток, где је требало извршити спајање крајњих обухватних кракова немачке Треће и Четврте армије. У висини те исте линије оне су се доцније среле и са јединицама Црвене армије које су надирале са истока.

Немци су окружили пољске оружане снаге код Радовна, Кутна и на Бзури и постепено их уништавали. 25 септембра Варшава је бомбардована из ваздуха, тако да је већ 27 септембра коначно капитулирала. Пољска држава више није постојала.

Као што се види, и пољска војска и пољско вођство били су потпуно изненађени, а то је први услов за успех нападача у примени муњевитог рата. То изненађење се огледа у изненадном нападу без објаве рата, у изненадном нападу из ваздуха по свим важнијим комуникацијама и државним центрима, у појави јаких тенковских формација на бојишту, нападу и саботажама припадника „пете колоне“, итд.

*

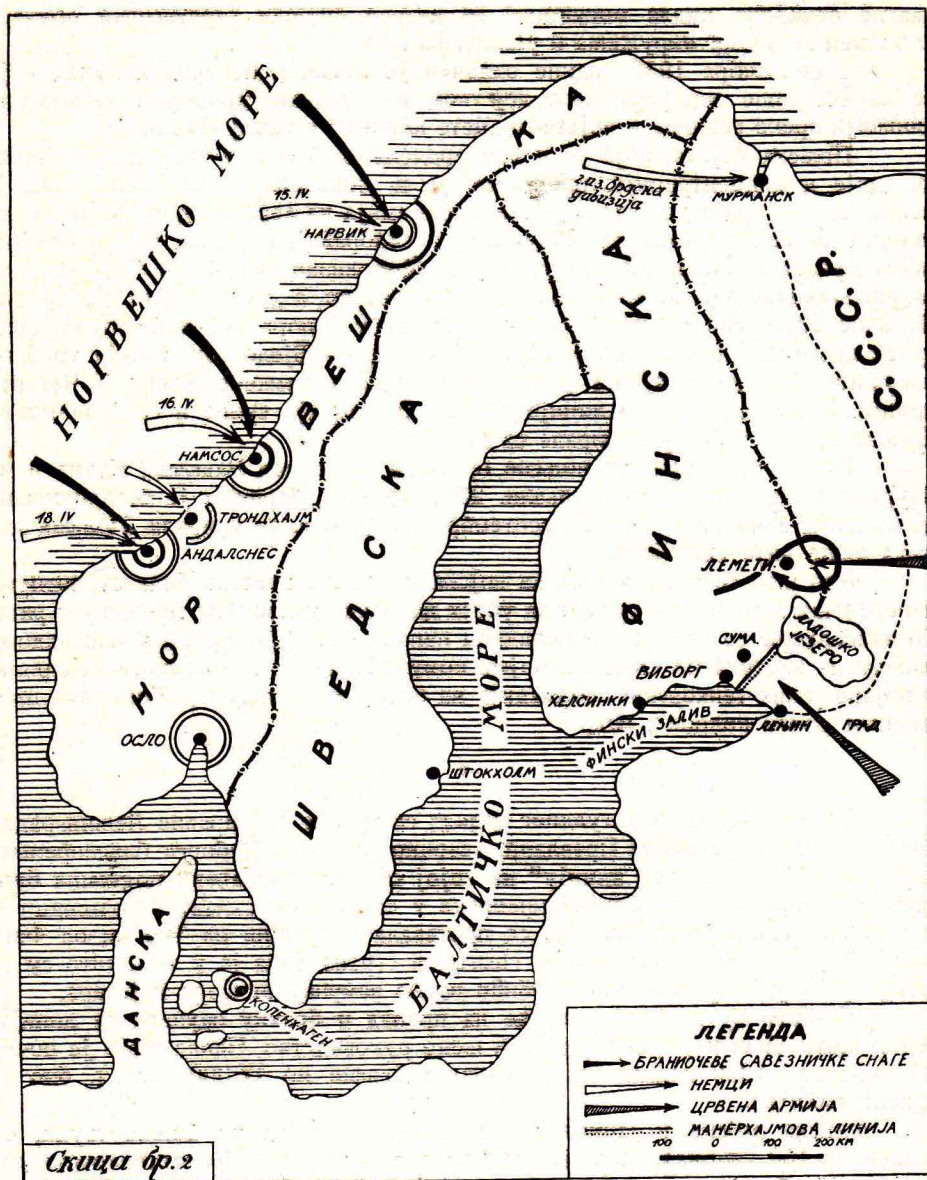
За одбрану од евентуалног напада са истока (из правца Лењинграда) Финска је на Карелиској Превлаци, источно од града Выборга благовремено изградила „Манерхајмову линију“ на којој су били изграђени подземни бункери и подигнуте многобројне препреке у савршеном складу са земљиштем и околним малим језерима. Она се протезала у дужини од 126 км од Финског Залива до Ладоског Језера. Незгодна страна била је у томе што су се њена крила у току зиме могла обићи преко замрзнутог мора и језера.

Совјети су се надали да ће на препад и брзину заузети ту линију, јер су потценили и финску војску и њено руководство. Напад, који је почео 30 новембра 1939 године са 6 дивизија (свака по 17.000 људи), био је крваво одбијен.

Финска војска у јачини девет дивизија (свака по 14.000 људи, 40 тенкова и 150 авиона), била је на време мобилисана. Противтенковско наоружање набављено је тек у току рата (на сваки батаљон по 2 ПТ топа).

У утврђењима „Манерхајмове линије“ било је шест финских дивизија, једна дивизија позади те линије служила је као покретна резерва, а остале две дивизије биле су распоређене северно од Ладоског Језера на простору до Северног Мора.

Финци су 23 децембра отпочели противнапад са циљем да одбаце совјетске јединице са финског земљишта, али без успеха, јер није имало до-

вољно снага за образовање изразитог ударног тежишта, тако да је дошло до петонедељног рововског рата. Пошто су совјети прикупили јаче снаге, они су 1 фебруара 1940 године поново отпочели напад на „Манерхајмову линију“, не обазирјући се на губитке, и успели да је 16 фебруара пробију

код Суме. Но, и поред тога, Финци су успели да неприметно изврше повлачење на већ раније припремљену одбранбену линију у висини Виборга, где су се задржали све до 13 марта, када је било потписано примирје.

Иако је Совјетски Савез у овом рату ангажовао против мале Финске 27—30 дивизија, 2.000 тенкова и 2.000 авиона, поред осталих делова и моћне артиљерије, ипак Финска није била прегажена нити избрисана са политичке карте Европе, благодарећи томе што Финци нису били изненађени, што су на време били мобилисани, тако да су спремно дочекали и одбили први напад, као и зато што је фински народ био решен да по сваку цену брани слободу и независност своје земље. Поред тога, на њихов отпор позитивно су утицале и повољне земљишне прилике, нарочито у одбрани.

У Другом светском рату Финска је 25 јуна 1941 године ушла у рат на страни Немачке. У почетним операцијама њена војска избила је на стару границу са Совјетским Савезом, где се углавном водила борба са совјетским јединицама са променљивом срећом све до 1944 године.

Почетком 1944 године Совјети су почели прикупљање појачања у људству и ратној техници и јуна месеца предузели напад на целом фронту у Финској.

Пошто је Карелиски фронт био пробијен 8 јуна 1944 године, Финци су извршили повлачење на старе положаје у висини града Випура, а тако исто предузето је повлачење и на северу од Ладошког Језера.

Да би избегла потпуно уништење и окупацију, Финска је напустила Немачку и у септембру 1944 године њене оружане снаге нападају немачке јединице у циљу њиховог што бржег повлачења из земље.

*

Свет још није био одахнуо од догађаја у Финској, када је 10 априла 1940 године отпочела нова немачка агресија. У току тога дана **окупиране су две државе — Данска и Норвешка**, и то Данска у потпуности и без икаквог отпора, једноставним уласком немачких оружаных снага у земљу, а Норвешка на дотада јединствен начин — помоћу падобранаца и „пете колоне“, који су уз помоћ морнарице успели да заузму све главне луке, аеродроме и магацине мобилизациске опреме, тако да су сутрадан из Осла упућене војне јединице железничким возовима и друмовима у циљу поседња целе земље. Иако је Норвешка влада, по упаду Немаца, наредила мобилизацију војске, с тим да први дан мобилизације буде 10 април 1940 године, ипак се мобилизација није могла спровести, јер су Немци и „пета колона“ већ тога дана заузели државну територију и војна мобилизацијска складишта. Шест дивизија норвешке војске мирнодопског састава (понегде ојачане резервистима) борило се неповезано, тј. по јединицама, до 10 јуна те године, када је потписана капитулација.²⁾

²⁾ Још 9 априла 1940 године краљ, влада и парламент били су напустили Осло и повукли се на север земље. Грађанску власт у Ослу преузео је Квислинг (вођа „пете колоне“), који је под покровитељством окупатора одмах опозвао наређење за мобилизацију и тиме изазвао велику забуну и пометњу, што је, свакако, негативно утицало на одбрану земље.

Енглеска и Француска успеле су да 15. априла северно од Нарвика искрцају извесне снаге³), које су се спојиле са 6 норвешком дивизијом и отпочеле напад на град и луку Нарвик.⁴)

Да би заузели Трондхајм — важну луку у средњој Норвешкој — Савезници су 16. априла искрцали слабије снаге у Намосу, а 18. априла у Андалнесу.

За све то време енглеска авијација и морнарица вршиле су нападе на Немце у лукама, у ваздуху и на аеродромима, али без неког већег успеха, само што је енглеска морнарица 16. априла уништила неке немачке разараче у луци Нарвика. Међутим, савезничке снаге које су се под заштитом делова 2 норвешке дивизије биле искрцале у средњој Норвешкој морале су почетком маја да напусте Скандинавско Полуострво, тако да није дошло до напада на Трондхајм, првенствено због тога што су те снаге биле преслабе, као и због јаке немачке активности у ваздуху.

На северу, око Нарвика, борба се и даље водила, јер су у састав 6 норвешке дивизије долазили родољуби и напредни људи Скандинавије, тако да је немачка 3 брдска дивизија, која се налазила у Нарвику и око њега, 28. маја била избачена из града и луке на околне висове, где је храну и муницију морала да добија само ваздушним путем. Отпор норвешког народа био се распламсао у толикој мери да Квислинг није имао никаквог успеха кад су Немци 24. априла преко радија објавили рат Норвешкој, пошто ни народ ни законита влада нису били спремни ни за какву сарадњу са Немцима. Међутим, услед брзог пада Холандије и Белгије и тешке војничке ситуације у Француској, Савезници су почетком јуна повукли своје снаге из подручја Нарвика, тако да су норвешки краљ и влада 7. јуна напустили своју земљу, а 10. јуна потписана је и капитулација.

Према томе, отпор норвешке војске и народа, који је трајао 62 дана, показао је да је народ био спреман за борбу и жртве за одбрану своје слободе и независности. Осим тога, из напред наведених догађаја може се видети да су Норвешка влада, норвешки народ и војска били **потпуно изненађени** упадом Немаца. Свакако, није смело доћи до изненађења у толикој мери, нарочито после распарчавања Пољске и догађаја који су се у то време одигравали у норвешким прибрежним водама, где је долазило до борбе између енглеских и немачких бродова чак и у неутралним, прибрежним водама Норвешке.

Ноћу 7/8. априла Енглези су положили mine у норвешким водама, што је послужило као изговор за немачки ултиматум од 9. априла, тј. непосредно пре упада у Норвешку. Осим тога, о постојању и раду „пете колоне“ знало се и раније. Квислинг је био више пута код Хитлера, а била су позната и његова друга путовања у иностранство.

Овде је Хитлер своје дубоке тенковске продоре на земљи заменио тако исто дубоким продорима, али ваздушним путем. Он је то могао, јер никога није било да му се супротстави, а аеродроми су му били осигурани. При томе је „пета колона“, која је била употребљена за заузимање главног града,

³) 2 батаљона француских алпинаца, 2 батаљона француске легије странаца, 1 пољска ловачка бригада, 3 француске батерије и нешто енглеских јединица.

⁴) Нарвик је био важан због тога што се шведска гвоздена руда извозила у Немачку железничком пругом која из Шведске води до Нарвика.

лука и аеродрома у унутрашњости, одиграла одлучујућу и већу улогу но у Пољској. У Норвешкој Немци нису применили нападе из ваздуха, јер су се надали да ће придобити народ за себе, али су се преварили.

*

Уласком Енглеске и Француске 1939 године у рат са Немачком била је **угрожена сигурност Белгије и Холандије**, тим пре што је Белгија и у Првом светском рату била прегажена, иако је Холандија, као неутрална, била поштеђена.

Тешко је било претпоставити да ће Белгија моћи да сачува своју неутралност, првенствено због немачке потребе обиласка француског левог крила на „Мажино линији“. Налазећи се на крајњем десном крилу западног Немачког фронта, Холандија се могла донекле надати да ће је послужити срећа из Првог светског рата, па је, као и Белгија, још 1939 године, предузимајући извесне војне припреме, прогласила своју неутралност.

Међутим, у Холандији и Белгији постојале су фашистичке организације, које су сарађивале и биле идејно вођене од суседних нациста. Од тих организација регрутовала се „пета колона“, која је имала задатак да у одређеном времену помогне немачке оружане снаге у потчињавању ових држава. Идеја за напад коју је разрадио генерал Манштајн⁵⁾, била је врло проста. Да би се избегао фронтални напад на „Мажино линију“, било је предвиђено да се једновремено нападне Холандија и Белгија. Пошто се претпостављало да ће Савезници са јаким снагама ући у Белгију да би јој помогли, требало је извршити пробој фронта у Арденима и, избијајући на море, отсећи и уништити све савезничке снаге у Белгији и Холандији. После тога требало је извршити продор у дубину француске територије, а затим обићи и из позадине напасти „Мажино линију“. Догађаји који су се одиграли маја и јуна 1940 године на Западном европском фронту показали су да је овај план у потпуности био остварен.

Уочи самог напада, који је отпочео 10 маја 1940 године, према Белгији и Холандији налазила се једна група армија од две армије и тенковска армија Клајст.

Армија под командом Бока имала је задатак да што пре уништи холандску војску, окупира земљу до мора, и ако буде потребно, маневром према југу потпомогне напад Рундштетове армије у Белгији.

Силином напада Бокове армије требало је уверити Савезнике да се у Холандији налази главни немачки правац удара са циљем да Савезници због тога уђу у Белгију, и да у прво време одврати њихову пажњу од фронта код Ардена. У том су Немци успели, јер је десет француских и десет енглеских дивизија било ушло у Белгију и изложило се удару тенкова Клајстове армије.

Напад Бокове армије био је потпомогнут великим бројем авиона и падобранаца. 10 маја рано ујутру спустиле су се немачке јединице и падобранци на аеродроме у Ротердаму и Амстердаму.

⁵⁾ Према исказима на суђењу у Нирнбергу план су израдили Кајтел и Јодл.

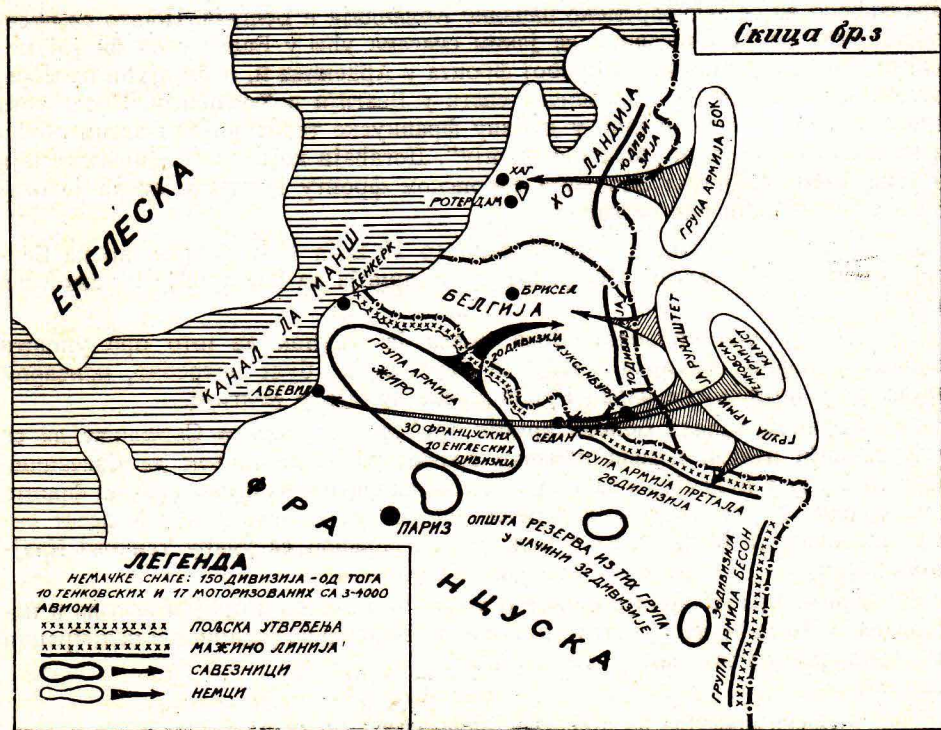
Тек онда када су Холанђани дошли себи од изненађења, отпочела је борба за поједине аеродроме, али је то већ било касно, јер је отпор био брзо савладан.

Холандска „пета колона“ учинила је драгоцене услуге немачким снагама при заузимању аеродрома, затим у томе што нису биле отворене све бране и потопљено предвиђено земљиште, а нарочито тиме што мостови на Мези нису били порушени, тако да су немачки тенкови без задржавања могли да продру у земљу.

Такву исту услугу учинила је „пета колона“ и на фронту у Арденима, где је 14 маја извршен пробој савезничког фронта, а већ сутрадан Клајстови тенкови, захваљујући непорушеним мостовима код Омикура и Малмија, прешли су преко Арденског Канала и отпочели да продиру ка Ламаншу, према Абевиљу.

Немачко ваздухопловство није бомбардовало индустријске објекте у Холандији и Белгији да би их неоштећене заузели и доцније искоришћавали. Једино је извршен „ваздушни терор“ на Ротердам да би престао холандски отпор. И, заиста, Холандија је капитулирала 14 маја, тј. пети дан од почетка немачке офанзиве.

Белгија је капитулирала 28 маја, а Француска је 17 јуна потписала примирје.

Из ових примера јасно се види да су изненађење, брзина дејства и разоран рад „пете колоне“ одиграли сличне улоге и у овим земљама као и раније у Пољској и Норвешкој и да надлежни органи нису извукли никакве поуке из ранијих потеза фашистичке стратегије.

*

9 фебруара 1934 године био је потписан такозвани Балкански пакт између Грчке, Југославије, Турске и Румуније. Тим пактом државе потписнице гарантовале су међусобно границе и мир на Балкану, али пакт није имао важности у случају напада ма које велике силе на било коју од потписница пакта. У то време Грчка је рачунала на евентуално непријатељство са Бугарском и Албанијом. За одбрану према Бугарској Грчка је још 1936 године отпочела изградњу „Метакасове линије“ (дужине око 250 км — од ушћа р. Месте у Егејско Море, дуж десне обале ове реке и источних падина Родопских Планина до Дојранског Језера) са циљем да заштити мобилизацију и концентрацију својих снага и да одбије евентуални први удар бугарске војске. Међутим, на овој линији није било тешке артиљерије, а постојали су велики међупростори између појединих сталних објеката (бетонских форова и бункера).

Међутим, по уласку Италије у Албанију ситуација се знатно изменила, јер су се на грчким незаштитеним северозападним границама појавиле италијанске снаге у јачини од пет пешадиских и једне тенковске дивизије.

Пошто су 13 априла 1934 године Енглеска и Француска гарантовале независност Грчке, природно је да је Грчка рачунала на њихову помоћ у случају напада Италије. На основу тога израђен је ратни план према коме се у почетку требало држати у дефанзиви, на оба фронта (према Бугарској и Италији), а после тога изводити операције према развоју опште ситуације. У том циљу, на фронту према Албанији требало је употребити осам пешадиских дивизија и две резервне пешадиске бригаде, а према Бугарској пет пешадиских дивизија, једну резервну пешадиску дивизију и једну резервну пешадиску бригаду, док је у стратегиској резерви требало задржати једну пешадиску, једну резервну пешадиску и једну коњичку дивизију.

Пошто су се у августу 1940 године италијанске снаге у Албанији почеле појачавати и груписати на албанско-грчкој граници, Грци су одмах почели мобилизацију штаба Западне македонске армије, 8 и 9 пешадиске дивизије и 4 пешадиске бригаде, све у Западној Македонији и Епиру. А како су Грци на основу италијанских припрема оценили да ће напад уследити у правцу Епира, то је грчки Генералштаб изменио основне поставке предњег ратног плана, тако да је у септембру 1940 године донета одлука да се грчке снаге на фронту у Епиру држе дефанзивно, а да се са ослонцем на планину Пинд (Грамос) јаким снагом предузме офанзива у правцу Корче у циљу угрожавања левог крила и бока нападача. У вези са тиме отпочела је у октобру исте године мобилизација извесних дивизија у Тракији и на острвима.

На ултиматум италијанске владе од 28 октобра 1940 године, Грчка влада одговорила је издавањем наређења за општу мобилизацију земље. На тај начин, мобилизација грчких оружаних снага вршена је по предвиђеним

плановима и несметано од непријатеља, пошто Италијани нису предузимали никакве нападе из ваздуха у циљу њеног ометања, иако су у то време на грчко-албанској граници отпочеле жестоке борбе између италијанских снага и раније мобилисаних грчких дивизија. Повлачећи се уредно и под борбом у Епир и на планину Пинд, те дивизије омогућиле су несметану мобилизацију близу 600.000 бораца, колико је Грчка могла да мобилише у оном тренутку.

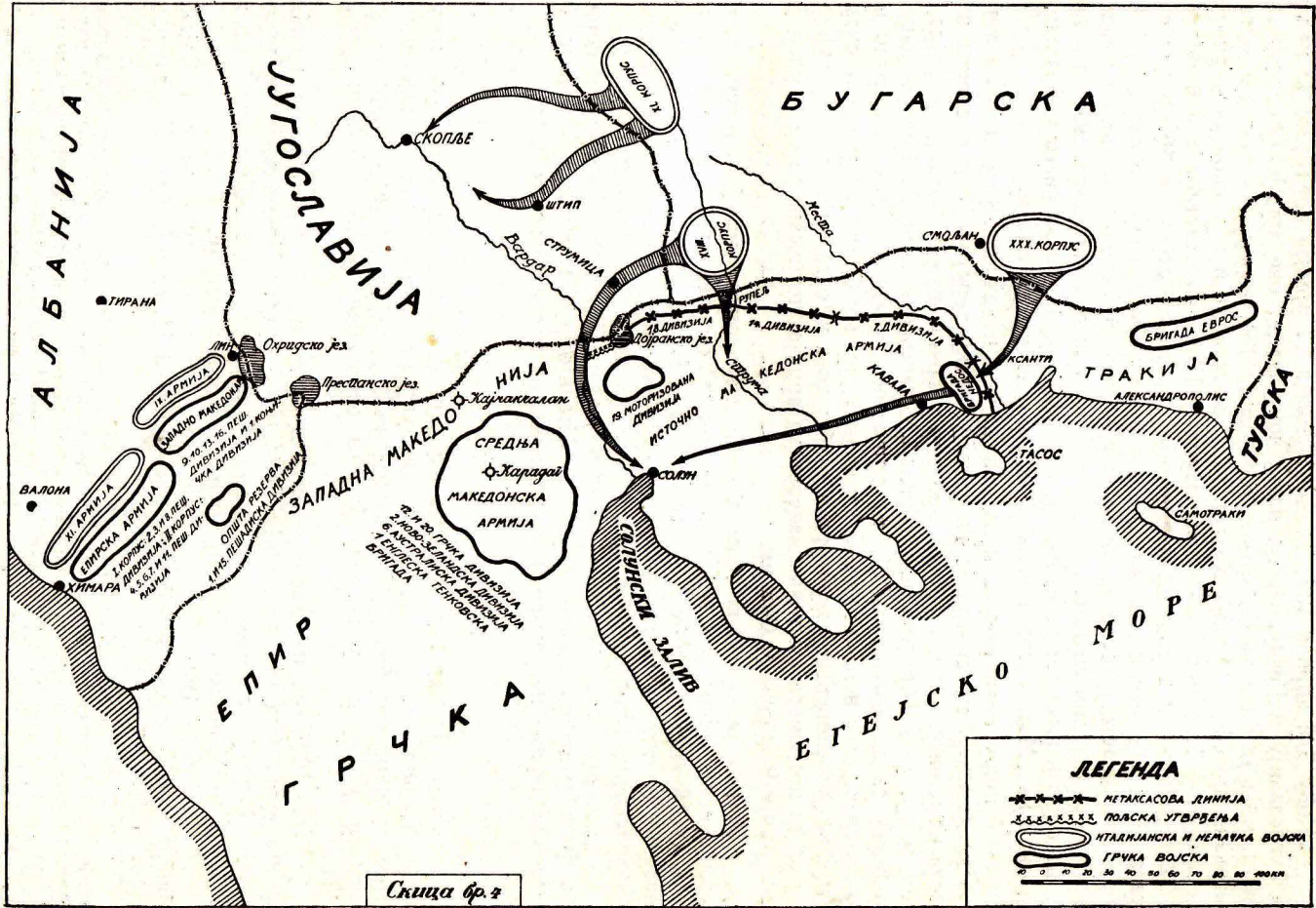
Спровodeћи у дело одлуку од септембра 1940 године, грчки Генералштаб је успео да до новембра исте године на грчко-албанском фронту прикупи снаге од једанаест пешадиских дивизија, две пешадиске бригаде и једну коњичку дивизију. Те снаге су биле довољне за избацивање Италијана из земље, тако да су операције пренете на албанску територију са циљем да се заузму Елбасан и Валона. Међутим, 1 марта 1941 године, уласком немачких оружаних снага у Бугарску, ситуација се из основа променила.

Још у фебруару 1941 године грчки Генералштаб разматрао је могућност немачког напада преко Бугарске и дошао до закључка да би у циљу успешне одбране земље требало извршити повлачење из Албаније и главним снагама бранити „Метакасову линију“ или напустити сву територију источно од Вардара и организовати одбрану на линији Егејско Море — планина Каракамен — Кајмакчалан, штитећи на тај начин позадину главних снага на Албанском фронту и не дозвољавајући непријатељу продор у Тесалију.

Међутим, због јавног мњења и морала војске, као и због веровања да ће Југославија променити своје држање, и једно и друго је било одбачено, само је евакуисана Тракија и 12 пешадиска дивизија пребачена у висину Водена.

Од 9 — 25 марта 1941 године Италијани су са 9 и 11 армијом (укупно 28 дивизија) предузели офанзиву на целом фронту, али без успеха, јер су њихове снаге биле заустављене на линији Лин (Охридско Језеро) — Химара на јадранској обали.

У току месеца марта 1941 године била је формирана Средња македонска армија и прикупљена на просторији Солунски Залив — Воден — Кајмакчалан. У њен састав улазиле су 12 пешадиска дивизија, ново формирана 20 пешадиска дивизија и 19 моторизована дивизија (од три моторизована пука, а у сваком пуку било је по десет тенкова). У исто време у Солуну се искрцавао енглески експедициони корпус (штаб Првог аустралиског корпуса, 6 аустралиска дивизија, 2 новозеландска дивизија и 1 енглеска тенковска бригада, а требало је још да пристигну 7 аустралиска дивизија и 1 пољска пешадиска бригада, но до тога није дошло због ситуације у Африци) јачине око 57.000 људи заједно са раније искрцаним људством ваздухопловства. Ове снаге биле су упућене на просторију Средње македонске армије. Међутим, после преокрета у Београду, наређено је 28 марта 1941 године да 19 моторизована дивизија изађе из састава Средње македонске армије и да избије у висину Дојранског Језера са задатком да заштити лево крило снага на „Метакасовој линији“, а Средња македонска армија стављена је под команду енглеског генерала Вилсона.

Скица бр. 3

Ноћу 5/6 априла 1941 године немачка 12 армија предузела је напад на Југославију и Грчку. Према плану команданта ове армије (фелдмаршал Лист), која је била на бугарској територији (40 корпус, састава СС моторизована дивизија „Адолф Хитлер“, 73 пешадиска и 9 тенковска дивизија на простору Ђустендил — Горња Џумаја, 18 корпус састава 5 и 6 брдска и 72 пешадиска и 2 тенковска дивизија у рејону Петрича и 30 корпус састава 50 и 164 пешадиска дивизија у рејону Смољана), требало је са 40 корпусом напасти југословенске снаге у Македонији и одвојити их од грчких снага, а са осталим снагама пробити фронт грчких и енглеских снага (делом и преко југословенске територије), одвојити главне грчке снаге у Албанији од оних на „Метаксасовој линији“ и почесно их уништити.

У циљу потпомагања напада пешадије немачког 18 корпуса, 2 тенковска дивизија продирала је на југословенску територију и 6 априла заузела Струмицу, а већ 7 априла продрла у Грчку између Вардара и Дојранског Језера ради обиласка левог крила „Метаксасове линије“. Тако је дошло до борбе са деловима грчке 19 моторизоване дивизије који су натерани на повлачење, те су немачки тенкови 9 априла ушли у Солун. Због тешке ситуације на југословенској територији и због тога што се није имало могућности да се потпомогне Источна македонска армија, потписана је капитулација ове армије 9 априла у Солуну.

Пошто је следећих дана Средња македонска армија отступила до Термопилског Теснаца и на тај начин омогућила немачким тенковским снагама да 19 априла прођу кроз теснаце у захвату планине Пинд и дођу у позадину грчких снага на Албанском фронту, то су грчке армије (Западна македонска и Епирска) капитулирале 21 априла 1941 године.⁶⁾

Као што се види, Грчка није била изненађена. Она је у првом периоду рата успешно водила борбу са Италијом, а тек касније морала је подлећи ударима несразмерно јачих немачких и италијанских снага.

*

Пошто је довољно позната спољна и унутрашња политичка ситуација у нашој земљи, овде ћемо само укратко изнети како је државно и војно руководство бивше Југославије реагирало на догађаје, који су се одиграли у Европи, у погледу јачања одбранбене моћи и одбране наше земље.

Још 1936 године отпочело се са припремама за утврђивање граничног фронта према Италији, на линији Триглав — Сушак. Према плану за утврђивање било је одлучено да се важни правци утврде објектима сталног типа, а међупростори у типу пољске фортификације.

Пошто је 1938 године једна комисија бивше југословенске војске обишла Чехословачку и њена утврђења према Немачкој, било је одлучено

⁶⁾ План енглеског генерала Вилсона да повуче снаге Средње македонске армије на Пелопонез и да их евакуише бродовима није успео, јер су немачки падобранци 26 априла заузели мост на Коринтском Каналу и на тај начин пресекли пут за Пелопонез. Међутим, у току ноћи 26/27 и 27/28 априла украло се у Пиреју око 43.000 енглеских војника без тешког наоружања и моторизације и напустило Грчку, а Немци су ушли у Атину тек 27 априла.

да се заврше само они тешки објекти који су започети и да се убудуће уместо тешких израђују лаки фортификациски објекти.⁷⁾ Поред тога, било је предвиђено да се на целој дужини граничног фронта (према Италији) главна борбена линија (предњи крај) утврди израдом топовских и митраљеских заклона од бетона и да се положај борбеног осигурања и забравање претпоља истовремено изводи и у истом типу.

Међутим, окупацијом Аустрије и Чехословачке и уласком немачких снага у Мађарску из основа се мења и план за утврђивање, јер се појавила потреба да се утврди цела државна граница, са циљем да се заштити бар мобилизација и концентрација војске. Због тога се и десило да 1941 године нигде није било потпуно утврђеног положаја ма и најмање ширине, нити је ма који правац био фортификациски уређен за одбрану.

Приликом припрема за формирање и у току самог формирања посадних пешадиских јединица за готова утврђења на граничном фронту: Сушак — Марибор — Сомбор — Суботица — Сента, које је вршено у току 1940 године, недостајала су средства за везу (нарочито подземни телефонски каблови), противтенковска оруђа и артиљериска оруђа за земаљске и ваздушне циљеве, јер индустрија бивше Југославије није могла да снабде своју војску таквим средствима.

Пре 27 марта 1941 године било је активирано петнаест пешадиских посадних пукова и неколико посадних батерија, као и изванредан број обвезника пешадиских пукова за радове на утврђивању.

На дан 28 марта био је позван у војску већи број обвезника, а тек 30 марта наређено је активирање целокупне војне силе (такозвана прикривена мобилизација), с тим да први дан активирања (односно мобилизације) буде 3 април 1941 године. На тај начин меродавни кругови бивше Југославије одлагали су своју одлуку о учешћу у рату до крајњих граница. А грешка — што није одмах наређена општа мобилизација, већ задоцнело активирање — светила се на сваком кораку и отежавала, а негде и онемогућавала рад војних органа, јер се све још и даље одвијало по мирнодопским правилима, прописима и законима.

Због тога што није проглашена мобилизација, нису се могле користити ни мирнодопске припреме за њено извођење, изостало је мобилизациско превозење железницом и настао хаос на железничким пругама. Обвезници су у маси долазили на железничке станице, а железнице су још радиле у мирнодопском опсегу и по мирнодопским прописима. Храна се куповала на пијаци, новца није било, кредити су требовани, али је све задоцњавало.

Међутим, још судбоносније грешке постојале су у техници извођења мобилизације виших штабова. Наиме, више штабове требало је мобилизирати у времену после 3 априла, у предвиђеним роковима. Активни официри долазили су из мирнодопских штабова дивизиских и армиских области и осталих виших војних установа. На тај начин, углавном су се гасили виши мирнодопски обласни штабови, које је исто тако мобилизацијом требало оформити у територијалне штабове дивизиских и ар-

⁷⁾ Тешки објекти били су замишљени за посаде од једне чете, а лаки за посаде од одељења до вода.

миских области, који би руководили активирањем, односно мобилизацијом и продужили рад и у току рата, јер су у њих долазили нови људи који нису припремали активирање, односно мобилизацију и који су обично долазили на нове положаје и у друге-непознате прилике, не само у погледу јединица, већ и у погледу односа са грађанским властима са којима је требало да сарађују.

Већина виших штабова, још за време првог дана активирања, била је без средстава за везу, зато што су се дивизиске и армиске чете за везу мобилисале на сасвим другим и удаљеним местима од мобилизациских места одговарајућих штабова, тако да је ретко који штаб у првим данима могао да располаже барем делом своје чете за везу. Пошто се веза између дивизиских штабова и штабова армије и између ових и Врховне команде у Београду обављала грађанским телефонским линијама, најчешће отворено и без шифре (јер је ратни штабови нису ни добили), непријатељ је то одлично користио за своју обавештајну службу.

Пошто су јединице које су се активирале, односно мобилисале у Македонији и на Космету морале да добију коње из Војводине (јер их на том подручју није било), требало их је превести железницом на неколико дана пре огласа мобилизације, применом тзв. „предмобилизациског превозења“. Уствари, предмобилизациско, мобилизациско и концентрациско превозење вршено је једновремено, али неуредно, а често и у хаотичном стању, тако да ти коњи никада нису ни стигли у своје јединице.

На румунском, бугарском и албанском граничном фронту није било посадних јединица, већ су за заштиту мобилизације и концентрације биле предвиђене тзв. „јединице за заштиту и затварање границе“. То су биле резервне јединице попуњене старијим годиштима са дотичних територија (њихов костур сачињавали су делови „граничне трупе“), које су углавном биле наоружане француским наоружањем из Првог светског рата.

Основни услов за некакав успешан рад тих јединица био је да буду мобилисане и распоређене на граничним положајима пре него што отпочне мобилизација остале војне силе. Међутим, и њихово активирање било је наређено тек 30 марта, тј. сасвим касно у односу према целој оружаног сили, иако је трајање њихове мобилизације износило 12 до 36 часова.

Осим тога, појављује се и питање зашто 27 марта или раније (што је било потребно) није било наређено активирање (мобилизација) пукова, који су још за време мира били распоређени на важним правцима бугарског граничног фронта (Струмица, Царево Село, Куманово, Крива Паланка).

Иако су се у Главном генералштабу гомилали извештаји о стању немачких јединица у Бугарској марта 1941 године, па чак и извештаји о прикупљању немачких тенковских јединица око Густендила, ипак им није поклањана вера нити нека особита пажња, тако да се на угроженим правцима осећао мир и спокојство.

Немачки напад отпочео је 6 априла, тј. четвртог дана активирања (односно прикривене мобилизације), у време када такоређи ниједна јединица оперативне војске није била потпуно спремна за дејство. Уколико је људство и било на лицу, ипак је недостајала комора, тако да су јединице биле непокретне и неупотребљиве. Многе јединице биле су без старешина,

јер активни официри још нису били стигли на своја мобилизациска места. Тако, на пример, Моравска и Шумадиска дивизија нису имале команданта чак ни до саме капитулације.

О некој концентрацији бивше југословенске војске за рат 1941 године не може бити ни говора. Поједини пукови, који још нису били потпуно мобилисани, употребљавани су за затварање рупа на граничним фронтима (као на пример 39 пешадиски пук из Цеља, који је 7 априла железницом пребачен на Копривнички правац, излазећи из састава Триглавске дивизије).

У Главном генералштабу бивше југословенске војске био је у току фебруара 1941 године израђен такозвани „ратни план Р-41“, углавном на основу претходног „Ратног плана Р-40“. „Ратни план Р-41“, због краткоће времена, био је разрађен само за потребе највишег војног руководства, тако да није постојала нека његова детаљнија разрада.

Основна идеја „Ратног плана Р-41“ била је одбрана на свим фронтима, а офанзива према Албанији. Под притиском непријатеља требало се повлачити на југ, са циљем да се са Грцима образује заједнички фронт на Балкану. А што се тиче груписања снага⁸⁾ може се рећи да је овим планом био предвиђен скоро типичан кордонски распоред, тј. такав стратемски развој који је као најгори познат у стратегији. Осим тога, такво груписање јасно показује да југословенско војно вођство није извукло никакве поуке из догађаја који су се одиграли услед муњевитог рата у Пољској, Норвешкој и на западу Европе, да није имало довољно разумевања за савремену ратну технику, нарочито у погледу моћи ваздухопловства и тенковских снага и да није хтело да види опасност од рада „пете колоне“. Исто тако, ни ваздушно бомбардовање Варшаве и Ротердама није му послужило ни као опомена да барем предузме извесне мере за заштиту својих градова. Због тога се и могло десити да је терористички напад из ваздуха, који је извршен на Београд 6 априла, у потпуности постигао свој циљ, јер су и Југословенска влада и Врховна команда биле изгубиле сваку везу и са народом и са војском. То је било као поручено за непријатељску пропаганду, која је путем радија ширила најзубудљивије вести најразличитије садржине, које нико није демантовао. С друге стране, бивше југословенско војно вођство ширило је и такве вести у које нико није веровао, тако да је то више штетило но користило.

Евакуација из Београда и осталих већих центара отпочела је у последњи час и вршена је у току самог бомбардовања, тако да је и то негативно утицало не само на рад војних, већ и свих других државних органа. Међутим, томе треба додати и разоран рад добро развијене мреже „пете колоне“ која се у бившој Југославији регрутовала од разних профашистичких и нацистичких елемената.

Несигурност националних мањина, које су се већином налазиле уз сам гранични фронт, имала је велики значај за решење питања заштите и

⁸⁾ Детаљи груписања југословенских снага изнети су у чланцима генерал-лајтнанта Милана Зеленике „Ратни и почетни оперативски планови у рату Југославије априла 1941 године“, „Војно дело“ бр. 5 за 1950 и бр. 4 за 1951 годину.

затварања границе и за обезбеђење мобилизације и концентрације војске. Због тога је попуњавање ратних посадних јединица и јединица за затварање границе вршено само обвезницима словенске народности, са територија које су најближе граничном фронту. На тај начин остатак обвезника националних мањина остао је за формирање јединица које су, углавном, улазиле у састав Потиске, Славонске и Дравске дивизије. Тиме им је била учињена само услуга, јер су дошли ускупно у ратне јединице. Истина, у бившем Генералштабу се рачунало на ту чињеницу, али није било временске могућности да се обвезници националних мањина поделе по свима ратним јединицама. Због тога су посадне јединице у свом повлачењу у висини Марибора и Цеља добијале ватру и од домаћих Немаца — фолксдојчера у југословенској војничкој униформи — а вероватно је да се то догађало и у Војводини. Јасно је да су се такве јединице одмах предавале или разилазиле својим кућама чим би непријатељ наишао.

Важно је напоменути да је још пре рата Љотић био развио веома велику и штетну делатност у војсци, проповедајући фашистичку идеологију. Он је издавао „месечни билтен“ у коме су величани Хитлер и Мусолини као и остали фашистички диктатори, а нападани сви напредни покрети и идеје. „Билтен“ је растуран међу генералима и вишим официрима бивше војске. Његови отворени симпатизери били су генерал Недић, Костић, Рупник, пуковник Масаловић и други, те није ни чудо што су се ставили у немачку службу.

Тако исто и наша емиграција у иностранству била је развила живу политичку и терористичку делатност, као, например, Павелић у Италији и Мађарској, а Ванча Михаилов у Турској и Бугарској. Карактеристично је и то да је Павелић још пре 6 априла успео да ступи у везу са Мачековом „селячком заштитом“ и да је један њен део под Павелићевим руководством доцније разоружавао југословенске јединице.

Планови, који су за разне могуће ратне случајеве израђивани у бившем југословенском Генералштабу, углавном су посматрали питање рата као и решавање спољних питања са суседима. Међутим, војни посао уопште, а нарочито рат, не трпи никаквих импровизација или припрема на брзину.

Из наведених примера недавне прошлости види се да је Немачка применом муњевитог рата успела да обори неколико мањих држава у Европи, углавном због тога што је остварила стратегиско, оперативно, па чак и тактичко изненађење на целокупном бојишту, што је правилном и максималном употребом ратне технике увек стварала потребну надмоћност на земљи и у ваздуху на решавајућим тачкама извесног ратишта, односно бојишта, и што је помоћу „пете колоне“ и терористичких ваздушних напада још у самом почетку рата смањивала могућност отпора нападнуте државе.

Стратегиско и оперативно изненађење Немачка је постизала првенствено изненадним нападом, без објаве рата.

На тај начин било је доведено у питање благовремено и уредно извршење мобилизације нападнутих држава. Међутим, угрожене државе обично су избегавале да предузму потребне одбранбене мере, било због тога што су се бојале да тиме не изазову будућег агресора, било зато што су им тако саветовале пријатељски наклоњене државе. Пољска и Југославија прет-

стављале су негативан пример у том погледу у односу на Немачку, а Грчка поучан пример у односу према Италији. Какве штетне последице произилазе из тога, најбоље показују већ наведени примери Пољске и Југославије, нарочито због тога што у таквим случајевима ретко може доћи до пуног оформљења већих оперативних јединица. Осим тога, то има и веома негативан утицај на морално и психолошко стање нападнутих трупа, које по некад може да буде пресудније чак и од бројне и техничке надмоћности нападача (као на пример улазак совјетских трупа у Пољску 1939 године и појава немачких тенкова 1941 године на северозападним падинама Пинда, што је изазвало распадање пољске државе, односно брзу капитулацију Епирске и Западне македонске грчке армије).

С друге стране, тако брзи немачки успеси омогућили су искоришћавање скоро свих припремљених материјалних средстава поробљених држава, чиме је знатно јачао економски потенцијал Немачке.

Осим тога, Немци су усавршавали и у тајности развијали своја техничка средства, нарочито тенковске јединице и ваздухопловство, којима се дотле нико није могао супротставити, тим пре што су све напред наведене државе оскудевале у ПТ, па и у ПА наоружању, а уколико су га имале, оно је било недовољне јачине. Томе свакако треба додати и успешне и бројно јаке ваздушне десанте којима је Немачка изненађивала цео свет, нарочито брзим поседањем Норвешке, заузимањем Крита и десантом у Холандији 1940 године.

Док је савезничка војна обавештајна служба такорећи спавала, дотле су Немци у том погледу развили живу делатност. Немачки војни аташеи, још пре доласка нациста на власт, тј. када још није било Вермахта, прикупљали су корисне податке и омогућили да се убрзо по одбацивању Версајског уговора о миру формирају и обуче падобранске дивизије и да се развију ваздухопловство и тенковске јединице до веома завидне висине.

Видели смо да је „пета колона“ у свима државама, изузев Финске и Грчке, знатно помогла агресору у брзом потчињавању и поробљивању појединих земаља и да су се оружане снаге, тамо где није било петоколонаша, несметано мобилисале и пружале успешан, благовремен и организован отпор. Осим тога, Други светски рат је показао да се „пета колона“ припремала и духовно и материјално организовала још за време мира, уз обимно коришћење идеолошких, класних и других супротности у појединим земљама. Због тога свака „пета колона“ претставља већу или мању опасност за сваку државу, ако се не предузму благовремене и одлучне мере против њеног разорног рада. А примери Финске и Грчке показали су да се и мали народи, када су јединствени, сложни и спремни на потребне жртве, могу са успехом бранити и противстати нападима и далеко надмоћнијег агресора.

Као што се види, у првом периоду Другог светског рата, тј. у току тријумфа немачких муњевитих операција, има веома много догађаја и чињеница из којих мале државе могу и треба да црпе драгоцену искуства за одбрану своје независности и слободе од сличних — нових агресора.